

Mervânîlerin İdarî Yapısı

Doç. Dr. ÖMER TOKUŞ

University Of Bingöl/ Türkiye

Özet:

Mervânîler 983-1085 yılları arasında Amid ve Meyyâfârikîn şehirlerini merkez yaparak söz konusu bu şehirlere mücavir yerleşim yerlerine hakim olan Kürt menşeli bir devlettir. Kurucuları Bâd veya Bâz ed-Dûstek'e nispetle Devletü'd-Dûstekiyye veya Bâd'ın yeğeni Ebû Ali Hasan b. Mervân'dan dolayı Al-ı Mervân ya da Mervânîler şeklinde isimlendirilmişlerdir. İlk olarak Siirt'in kuzeyinde Ma'den ve Kormas köylerinde çobanlık yaparak geçimini sağladığı anlaşılan Bâd'ın, Büveyhî Adüdduddevle'nin 983'teki ölümünü fırsat bilerek topraklarını genişletmeye başladığı görülmektedir. Çok geçmeden Van Gölü havzasında Erciş, ardından da Amid, Meyyâfârikîn ve Nusaybin kentlerini alarak önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Kısa bir süre Musul'a hakim olmasına rağmen 990'da Hamdânîler ile yaptığı savaşı kaybederek öldürülmüştür. Bâd'dan kız kardeşinin oğlu Ebu Ali Hasan b. Mervân yönetime geçmiştir. Yaklaşık yedi yıl emirlik yaptığı anlaşılan Ebu Ali'nin öncelikle Hamdânîleri tenkil ederek Meyyâfârikîn'e hakim olduğu anlaşılmaktadır. Ebu Ali'ye halef olarak tahta geçen Mümeħhidüdevle Ebu Said Mansur, on üç yıl emirlik koltuğunda oturmuştur. Haleb Hamdânî emîrinin kızı ile evlenerek Meyyâfârikîn'de Hamdânîlere ait olan saraya yerleşmiştir. Fatımîler ve Bizans ile geliştirdiği ilişkilerden dolayı her iki devlet yöneticilerine mektuplar göndermiştir. Bunların yanı sıra Amid ve Meyyâfârikîn şehirlerinde bazı imar faaliyetleri de gerçekleştirmiştir. Mervânîlerin en parlak dönemi Ebu Nasr Nasruddevle'nin 1010-1061 yılları arasındaki uzun süreli emirliği zamanında tekabül etmektedir. Ebu Nasr, Numeyriler, Ukaylîler ve Oğuzlar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde mimari, ilmi ve edebi hayat ile hayır işlerinde büyük ivmeler gözlemlenmiştir. Çarşı, hamam, saray, köprü gibi yapılar inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra şehrin içme suyu ihtiyacını karşılamak amacıyla faaliyetler gerçekleştirmiştir. Çetin geçen kış şartlarında büyük sıkıntılara düşen yabani hayvanlar için doğaya yem bırakılmış ve hayır amacıyla vakıflar kurulmuştur. Ebu Nasr'dan sonra yerine geçen Nizameddin döneminde (1061-1072) artan Selçuklu saldırıları neticesinde Mervânîlerin anlaşma yapmak suretiyle varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan bu süreçte gerçekleşen Malazgirt savaşına da 10 bin civarında bir ordu ile Mervânî emirinin destek verdiği anlaşılmaktadır. Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah dönemiyle birlikte Selçuklular ele geçirdiği şehirlere Türk asıllı komutan veya vali tayin etmeye başlamışlardır. Bu tutum kısa süre içerisinde Mervânîlerin Selçuklular tarafından tahdit olarak algılanmasına neden olmuştur. Nitekim 1083 tarihinde Selçuklu kuvvetleri daha önce Mervânîlere de vezirlik yapmış olan İbn Cehîr komutasında Amid üzerine hareket etmişlerdir. Bunun üzerine Mervânî Emîri Mansur, İsfahan'a giderek Melikşah ile görüşmek istemiştir. Ancak bu görüşme esnasında Mervânî veziri Ebu Sâlim'in yanlış yönlendirmesinden dolayı Mervânî topraklar

Selçuklular tarafından ele geçirilmiştir. Çevredeki yerel emirlerden destek alamayan Mervânîler kısa süre içerisinde bütün topraklarını Selçuklulara kaptırmışlardır. Böylece 1085 tarihinde Amid ve ardından da Meyyâfârikîn elden çıkmıştır. Her ne kadar Mansur'a Musul yakınlarında Harba kasabası verilmişse de Mansur, 1093-1094'te yeniden Meyyâfârikîn'e gelmiştir. Bu sırada halkın şikâyetlerinden dolayı hakimiyetinin uzun sürmediği ve Tutuş'ın 1093'te şehri kontrol altına aldığı anlaşılmaktadır. Mansur, 1096'da Cizre'de öldürülürken, Ahlat'taki Mervânî hakimiyeti de 1099-1100'de Sökmen el-Kutbî tarafından sonlandırılmıştır. Lice'deki Mervânî yönetimi ise 1137-1138'de Mardin Artuklu hükümdarı Timurtaş tarafından hitama ermiştir. Yerleşim yerlerinden dolayı Abbâsîler, Büveyhîler, Bizans, Hamdânîler, Numeyrîler ve daha başka emirlikler veya devletler ile siyasî, askerî, ticarî ve dinî münasebetler geliştirmişlerdir. Mervânîleri merkeze alacağımız bu çalışmada Mervânîlerin idarî yapısı hakkında bilgiler verilecektir. Böylece, Mervânîler dönemindeki Emirlik, Vezirlik, Haciblik, Hisbe Teşkilatı, Vakıflar, Adlî Teşkilat, Ordu Teşkilatı, İktisadî Teşkilat gibi idarî teşkilatın parçaları hakkında sunun yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Mervânîler, Dustekiyye, İdarî Teşkilat, Emirlik, Vezirlik*

Giriş:

Meyyâfârikîn, Amid, Ruhâ, Tell-Fâfân, Nasîbîn, Ahlat ve Amid dağlarına kadar uzanan alana hâkim olan Mervânîler siyasî ve idarî açıdan bağımsız bir devlet görünümüne sahip olmalarına rağmen dönemin teamülleri gereği söz konusu hâkimiyetlerine dinî meşruiyet kazandırmak için Abbasîlere tabiiyet arz etmekteydiler. Bu bağlılık mucibince Mervânîler, bastırdıkları sikkelerde ve okuttukları hutbelerde Abbâsî halifelerinin adlarına yer vermekteydiler. Bu geleneksel yaklaşıma bağlı olarak halifeler de itaat eylemine karşılık lakap, tevkî, unvan ve çeşitli hediyeler ile mezkûr devletin yöneticilerini taltif ediyorlardı (Yusuf II 2001: 73–75). Mervânîlerin devlet geleneği, kurumsal yapı ve teşkilât cihetlerinden çağdaşları Abbâsî ve Fâtîmî devletlerden etkilenmişti. Bu etkileşimde adı geçen devletlerde vezirlik yaparak daha sonra Mervânî bürokrasisinde görev ifa eden Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Mağribî ve İbn Cehîr gibi şahsiyetlerin rolü oldukça büyüktür (Yaz 2019a: 146–147). Saltanat usulü bir idarî tarzı yansıtan Mervânîlerde aile üyeleri emîrin yani hükümdarın yanında önemli bir konuma sahip idiler. Mervânîlerin ilk emîri Bâd ve onu takip eden emîrlere döneminde siyasî, idarî, askerî, malî ve adlî açıdan işlerin yürüyebilmesi için teşkilatlanmaya önem verildi. Bu ihtimamın sonucu olarak başta emîr ve ona bağlı vezir, hâcib, veliaht, vali, kadî, kâtip, saray, dîvân, şurta, hisbe, vakıf, hutbe, sikke, ordu ve malî teşkilât gibi kurumsal yapı veya vazifeler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Mervânîlerin idarî yapısı, başında emîrin bulunduğu merkez teşkilâtı ve emîre bağlı valinin görev yaptığı taşra teşkilâtı olmak üzere iki başlık şeklinde incelenmeye çalışılmıştır.

1. Merkez Teşkilâtı:

1.1. Emîr

Devletin yöneticilerine verilen isim olan el-Emîr (الأمير) ilk zamanlarda cemaatin başkanı, sonraki dönemlerde savaşı komutanlık eden kişiler ve valiler için kullanılan bir tabir idi (ed-Dûrî 1995: 121–123). Mervânîlerin başında bulunan yöneticiler de emîr, melik ve hâkim gibi unvanlar kullanmayı tercih etmişlerdir. Nitekim Mervânîlerin ilk atası

olan Bâd'ın da melik ve hâkim anlamında emîr unvanını tercih ettiği belirtilmektedir (Yusuf II, 2001: 75). Mervânî emîrleri için basılan sikkelerde de ekseriyetle emîr unvanının istimal edildiğini görebilmek mümkündür. el-Cezîre'de darp edilen Ebû Ali el-Hasan'a ait 385 (995-996) tarihli sikkede "emîr" tabiri dikkat çekmektedir (Heidemann 1997-1998: 599-617; Yusuf II 2001: 109). Emîr unvanı dışında "melik" unvanı da kullanılmış olup daha ziyade "emîr" unvanı tercih edilmiştir (İbnü'l-Adîm, Buğye, III, t.y.: 1130-1131; Yusuf II 2001: 75). 1046 yılında Meyyâfârikîn'i ziyaret eden Nasr-ı Hüsrev (1993: 52) şehrin yönetiminde el-Emîrû'l-Â'zâm İzzü'l-İslâm Sa'düddün Nasrüddevle'nin bulunduğunu söylerken, İbnü'l-Ezrak (2014: 469, 505), Nasrüddevle Ebû Nasr Ahmed ve Nizameddin için "emîr" unvanının kullanıldığını kaydetmektedir.

Devletin başında bulunan emîrin, hâkim veya melik şeklinde isimlendirilen yöneticinin en yüksek mevkîe sahip olduğu ve halkı koruyan gözetken bir konum işgal ettiği anlaşılmaktadır. Bu cümleden mutlak idareci olan emîr, savaş veya barış durumlarına karar verme, veliaht tayin etme, elçi görevlendir ve devletin siyasetini şekillendiren bütün işlerde tek sorumlu kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra en büyük yardımcılarında biri olan vezirin çözmekte aciz kaldığı sorunlar da emîre iletilmekteydi. Söz konusu yetki ve yetkililere sahip olan emîrin tahta oturması esnasında geleneksel bir tören tertip edilmekteydi. Düzenlenen bu görkemli tören esnasında vezir, ordu komutanı, ümera, önemli şahsiyetler, haneden üyeleri, kadılar, şahitler, şairler ve atama kararını okuyacak kurrâlar hazır bulunurdu. Tören esnasında vezir tarafından emîrlik görevi hanedandan başa geçecek kişiye tevdi edilirdi. Ardından da emîr olacak kişi halka adil davranacağına dair yemin ederdi. Son olarak devlet ricali ve burada hazır bulunanlar da halk ile birlikte emîre bağlılıklarını bildirmekteydiler (İbnü'l-Ezrak 2014: 505-506; Yusuf II 2001: 75; Yaz 2019a: 148). Bu tören veya merasimlere müneccimler katıldığı gibi, emîrin tahta oturma ve hükümdarlığını ilan etme gününü belirlemek için müneccimlerin görüşüne de müracaat edilirdi. Öyle ki, Nâsirüddevle'nin tayininde dönemin tanınan müneccimlerinden İbn Aysûn, Nâsirüddevle'nin emîrliğe geçişi için zamanın uygun olmadığını söylediğinden Nâsirüddevle, üç gün sonra emîrlik tahtına oturabilmişti (İbnü'l-Ezrak 2014: 517-518; Yusuf II 2001: 75).

Dönemin geleneksel uygulamalarından biri de hükümdar olacak kişilere ait bazı alamet veya tebşiratların varlığı idi. Bu cümleden Mervânî emîrleri de unvan, lakap, hutbe, sikke, hil'at, tevkî, taht, tac, tırâz, bayrak ve saray gibi bazı alametlere malik idiler (İbnü'l-Ezrak 2014: 466, 474, 476; Yaz 2019a: 149-156). Mervânîlerin kurucusu Bâd ve ikinci emîri Ebû Ali Hasan unvan ve lakaplara sahip değil iken ancak sonraki emîrler bu geleneğe uyarak unvan ve lakaplar edinmişlerdir. Ebû Mansûr Said *Mümeħhidüddeve*, Ebû Nasr Ahmed *Nasrüddevle* ve *İmaduha zî's-sarâmeteyn* ve *İzzüddeve* ve *Mecduhâ zî's-sarâmeteyn* unvanlarını kullanmışlardır (İbnü'l-Ezrak 2014: 461, 476; Sıbt İbnü'l-Cevzî XVIII: 212-213; İbnü'l-Adîm Buğye, t.y.: 1130-1131; İbn Şeddâd III/I 1978: 351; Ripper 2000: 178-180).¹ Nasr-ı Hüsrev'in (1993: 52) kayıtlarında ve Amid kitabelerinde Ebû Nasr Ahmed için Sa'düddîn unvanı da tercih edilmiştir (Berchem 1910: 25; Tufantoz 2005: 37-39; Beysanoğlu I 2003: 226). Öte yandan Ebû Nasr Ahmed Nasrüddevle *Şeyhü'l-ümerâ* veya *Emîrû's-Seyyidü'l-Ecel*, *el-Emîrû'l-Muzaffer*, Nizameddin'e *Sultanü'l-Ümerâ* gibi unvanlar da verilmiştir (İliya en-Nasîbînî 1975: 204; İbnü'l-Ezrak 2014: 511; Beysanoğlu I 2003: 226). Son Mervânî emîri Mansûr'un ise künyesi Ebû'l-Muzaffer lakabı ise Nâsirüddevle şeklindedir (Yaz 2021: 107).

Unvanların yanı sıra taht merasiminden sonra başa geçen emîrin ad, unvan ve lakaplarının Cuma veya bayram hutbelerinde hâkim olduğu şehirlerde halifeden sonra okutulması geleneği de hükümdarlığın alametleri arasında yer almaktaydı. Bu cümleden Nasr-ı Hüsrev (1993: 52), Meyyâfârikîn'e ulaştığında (438/1046) hutbede Emirü'l-Azam İzzü'l-İslâm Sa'düddin Nasrüddevle ve Şerefü'l-Mille Ebû Nasr Ahmed adına hutbe okunduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Mervânîlerin Amid valisi Abdülberr de sikke ve hutbelerde Mervânî emîrinin adına yer vereceğini taahhüt etmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 463). Mervânîler bastırdıkları sikkelerde Abbâsî ve Büveyhî yöneticilerinin adlarına yer vermişlerdir (Heidemann 1997-1998: 599-617; Ripper 2000: 450-468; Tufantoz 2005: 30-37; Yaz 2019a: 151). Bunların yanı sıra Abbâsî halifesi tarafından Nasrüddevle'ye gönderilen yedi parçalık hil'at, tevkî, tac, tırâz, kılıç, taht ve saray gibi hükümdarlık alametlerinin varlığı dikkat çekmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 476-477; Sıbt İbnü'l-Cevzî XIX 2013: 125-126; İbn Şeddâd III/I 1978: 351; Yaz 2019a: 153-154).² Hil'atın giyilmesinden sonra söz konusu menşur, kadî, şahitler ve ileri gelen insanların huzurunda okunurdu (İbn Şeddâd III/I, 1978: 351).

Devletin başında bulunan emîrin aile bireyleri ve haremiyle ikamet ettiği bir sarayı ve aynı zamanda sayfiye olarak kullanılan şehri de vardı. Önceleri Hamdânîlerin inşa ettiği sarayı kullanan Mervânîler daha sonra iç çatışmalardan dolayı söz konusu sarayın tahrip olmasıyla yeni bir saray inşa etmişlerdir. Hükümdarın devleti yönettiği bu sarayda aynı zamanda devlet işlerinin görüşüldüğü dîvânlar da bulunmaktaydı (İbn Şeddâd III/I 1978: 336-338). Sarayın büyüklüğünü Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin (XIX 2013: 125) kayıtlarından tahmin edebilmek mümkündür. Buna göre Nasrüddevle Ahmed'in sarayında 3 bin cariyenin çalıştığı ileri sürülmektedir. Nitekim burada çalışan cariyelerin her birinin değerinin bin ile on beş bin dinar arasında değiştiğini söylemektedir. Öte yandan kadın hizmetçiler dışında beş yüz odalık cariyeye ve beş yüz kadar hadimin varlığından bahsedilmektedir.

İlk zamanlarda emîrlerin ani ölümlerinden dolayı veliaht tayin edemedikleri ancak sonraki süreçlerde ise bu durumun değiştiği görülmektedir. Bu cihetten bakıldığında Bâd'ın kendisinden sonra tahta geçecek birini belirlemediği ve bundan dolayı kız kardeşinin oğlu Ebû Ali Hasan'ın tahta geçtiği kaydedilmektedir. Bundan sonraki süreçte ise Ebû Ali Hasan öldürüldüğünde oğlu Fazl'ın (veya Senhârib) yaşı küçük olduğu için yerine kardeşi Ebû Mansûr Said Mümeħhidüdevle geçmiştir.³ Mümeħhidüdevle de ardında erkek evlat bırakmadan vefat etmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 452-453, 461, 467-468; Sıbt İbnü'l-Cevzî XVIII 2013: 11, 13; Yusuf II 2001: 77). Bundan dolayı onun ölümünden sonra kardeşi Ebû Nasr Ahmed b. Mervân tahta geçmiştir (Sıbt İbnü'l-Cevzî XIX 2013: 125). Kırktan fazla çocuğa sahip olan ve vefatı esnasında ise yirmiden fazla erkek çocuğu hayatta olan Nasrüddevle'nin ise veliaht olarak oğlu Nizâmeddin'i seçtiği ifade edilmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 505-506; Sıbt İbnü'l-Cevzî XIX 2013: 125; Yusuf II 2001: 77).⁴ Bu bilgidenden de anlaşılacağı üzere Mervânîlerde veliaht belirleme veya tayin etme geleneğinin Ebû Nasr Ahmed Nasrüddevle ile başladığını söyleyebiliriz.

Nizameddin ise kendisinden sonra Nâsirüddevle Mansur'u seçmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 516-517; İbn Şeddâd III/I 1978: 380; Yusuf II 2001: 77; Ertekin 2012: 116). Vezir Ebû Tahir el-Enbârî de Nâsirüddevle'yi teamüllere uyarak hükümdar ilan etmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 518; İbn Şeddâd, III/I, 1978: 379-382; Yusuf, II, 2001: 77). Son olarak özel durumlarda şehrin savunmasız kalması halinde hükümdarların belirlenmesi

hususunda halkın isteğinin belirleyici olabileceğine dair kayıtlar da bulunmaktadır. Mervânîlerin Meyyâfârikîn hakimiyeti sona erdiğinde Selçuklu birliklerinin şehre gelişi gecikince halk Mervânî aile bireylerini buraya davet ederek yönetimi kendilerine teslim etmiştir (İbn Şeddâd, III/I, 1978: 395-396; Yusuf, II, 2001:77). Mervânîler veliaht tayini hususunda Nasrüddevle ile birlikte geleneksel bir yaklaşım sergilemişlerdir. Emîr kendisinden sonra veliaht belirleyebildiği gibi bazen de vali, vezir gibi nüfuzlu şahsiyetler tahta oturacak emîrlerin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenebilmekteydiler.

1.2. Vezir:

Arapça veya Farsça orijinli olduğu ifade edilen vezirlik kurumunun Abbâsîler döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir. İdarî teşkilat ve protokolde emirden sonraki en yetkili kişi olan vezir, emîrin verdiği sorumlulukları yerine getirmekle mükellef olup emîr adına dîvâna başkanlık yapmaktaydı (Ayaz 2013: 79-82). Siyasî, askerî, iktisadî, idarî ve hukukî açıdan birçok sorumluluk üstlenen vezirlerin Mervânî Devleti'nde de mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mervânîlerin kurucularından Bâd b. Dûstek 373'de (983-984) Musul'u ele geçirdiğinde Büveyhîler adına Musul valiliği yapan ve daha sonra tevkif edilen Ebü'l-Mutarraf'ı serbest bırakarak vezir atamıştır (Rûzrâverî VII, 2000: 105-109; İbnü'l-Esîr IX 1991: 36-37; Yusuf II 2001: 77; Yaz 2019b: 13-14). Bu cümleden Mervânîlerin bilinen ilk vezirinin Bâd b. Dûstek döneminde adı geçen ve hakkında tafsilatlı bilgi sahibi olamadığımız Ebü'l-Mutarraf olduğu tespit edilebilmektedir. Bâd'ın vefatından sonra devletin başına geçen Ebû Ali Hasan b. Mervân (380-387/990-997) ve Mümeħhidüdevle Ebû Mansûr Said b. Mervân (387-997/401-1010) dönemlerinde vezirlik görevi bulunmamakla beraber hâcib olarak Mem'in (Muhammed) kudretinin arttığı ve bir vezir gibi hareket ettiği kaydedilmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 66; Yusuf II 2001: 78). Bu bilgiler dolayısıyla bazı araştırmacılar vezir ve hâcibin vazifelerinin benzerliğinden veya muhtemelen Mervânîlerde hâciblere yüklenen sorumluluğun fazla olmasından dolayı Mem'in hâcib değil de vezir olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Yaz 2019b: 15). Bâd'ın vefatından sonra Ebû Ali Hasan ve Ebû Mansûr Saîd dönemlerinde vezirlere tesadûf edilmemekte Nasrüddevle'nin emîr olmasını sağlayan Erzen valisi Ebü'l-Kasım el-İsfahanî ile birlikte yeniden vezirden bahsedilmeye başlanmıştır (İbnü'l-Ezrak 2014: 473).

Ebü'l-Kâsım'ın 415'te (1024) vefat etmesinden sonra sırasıyla Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Ali el-Mağribî, İbnü'l-Bereke, Ebû Nasr Ahmed b. Yusuf el-Menâzî es-Süleykî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cehîr, el-Ecel Ebü'l-Fazl İbrahim b. Enbârî, Ebû Tâhir Selâme b. İbrahim b. Enbârî, Hristiyan asıllı Tabîb Ebû Sâlim, Ebû Nasr Hüseyin b. Esed el-Farikî gibi şahsiyetlerin Mervânîler döneminde vezirlik yaptıkları anlaşılmaktadır (İbnü'l-Ezrak 2014: 485, 493, 509, 518, 530; Sıbt İbnü'l-Cevzî XVIII 2013: 331-334, 429; XIX 2013: 349; Yaz 2019b: 27-32, 70). Fâtımîlerin hizmetinde bulunan Ebü'l-Kâsım Hüseyin el-Mağribî, Mısır'dan ayrıldıktan sonra Büveyhîler, Ukaylîler ve son olarak Nasrüddevle'ye sığınmıştır. Ebü'l-Kâsım el-İsfahanî'nin vefatından hemen sonra vezirlik makamına geçtiği anlaşılan Ebü'l-Kâsım el-Mağribî'nin Meyyâfârikîn'de kütüphane kurduğu ve aynı zamanda İliya en-Nasîbînî ile ilmî münazaralarda bulunduğu ileri sürülmektedir (Yaz 2019b: 33-65). Ebû Nasr Ahmed b. Yusuf el-Menâzî ise dîvân kâtibliği, elçilik, kadılık gibi görevleri üstlendikten sonra vezirlik mansıbına ulaşmıştır. Şüphesiz O, Amid ve Meyyâfârikîn'de kurduğu kütüphaneler ve bağışladığı kitaplar ile bilinmektedir (Yaz 2019b: 69-74). Musullu olan Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cehîr ise

Nasrüddevle Ahmed'in vefatından sonra Mervânî tahtına Nizâmeddin'in geçmesini sağlayarak önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan Selçukluların Mervânî topraklarına yönelmesini teşvik eden kişilerden biri olmuştur (İbnü'l-Ezrak 2014: 505-506). Son olarak Mervânî emîri Mansûr'a vezirlik yapmış ve verdiği kararlarla Mervânî topraklarının Selçuklular tarafından tamamen istilaya uğramasına neden olan Hristiyan tabîb Ebû Sâlim'i de zikretmek gerekmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 518).

1.3. Hâcib:

"Araya girmek, engel olmak, birinin bir yere girmesine mani olmak, örtmek, gizlemek" anlamındaki *"hacib"* kökünden türetilen hâcib, *"bir kişinin bir yere girmesine engel olan kimse, kapıcı"* olarak tasvir edilmektedir. Devlet idaresinde emîr ile diğer devlet görevlileri ve halk arasında aracılık yapan ve karşılamaları organize eden hâcibin Mervânî Devleti'nde de görev yaptığı tespit edilebilmektedir. Bu cümleden *'Arusu'l-hayl, Hayru'l-Fursânî'l-Kürd* veya *Hayretü Kâdeti'l-Ceyşî'd-Dûstekî* olarak isimlendirilen Abdullah'ın Mervânîlerin bilinen ilk hâcibi olduğu ileri sürülmektedir. Rûzrâverî (VII 2000: 212) Bâd'ın hâcibi olarak tavsif ettiği bu şahsın Musul önlerinde Bâd'ın ölümünden sonra 380'de (990) yas tuttuğunu yazmaktadır. İkinci Mervânî emîri olan Ebû Ali Hasan zamanında ise bu görevi Mem (Muhammed) ifa etmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 456).⁵ Geniş yetkilere malik olan Mem'in, Ebû Ali'nin 387'de (997) Sa'düddeve'nin kızı Sittünnas ile evlenmek amacıyla Amid'e gelişi esnasında Meyyâfârikîn şehrinin idaresini üstlendiği ifade edilmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 460; Sibt İbnü'l-Cevzî XVIII 2013: 98). Nitekim Ebû Ali'nin Amid'de öldürülmesinden sonra cesedi Mem'in oğlu Şervîn tarafından Meyyâfârikîn'e getirilmiştir. Çok geçmeden Mem, Ebû Ali'nin kardeşi Ebû Mansur Said'i getirterek Mümehhidüddeve unvanı ile tahta oturtmuştur. Tahta oturan emîrin, Mem'i hâcib olarak tayin ettiği ve ülkenin idaresinin Mem ve oğlu Şervîn'e bırakıldığı serd edilmektedir. Öyle ki, Mem'in vefatından sonra devletin yönetimine dair işler Şervîn'e bırakılmış ve emîre yakınlığından dolayı Şervîn'in emîrin hanımlarının ve cariyelerinin bulunduğu hareme bile girebildiği söylenmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 460, 463-464, 466, 468; Sibt İbnü'l-Cevzî XVIII 2013: 98).

Öyle anlaşıyor ki, Mervânî Devleti'nin idarî mekanizmasında görev alan hâcibler vezir gibi geniş yetkilere sahip idiler. Hâcib ve vezirin görevlerinin bir arada icra edildiği bu süreçten sonra özellikle Ebû Mansur Said yani Mümehhidüddeve döneminden sonra Ebû Nasr Ahmed Nasrüddevle ve Nizameddin Nâsırüddevle dönemlerinde hâcibin adına artık tesadüf edilememektedir. Ancak Fâtımî daîsi Müeyyed fid-dîn'in Ebû Nasr Ahmed'e gönderdiği mektuplarda hâcib adının kullanıldığı bilinmektedir. Bu da aslında haciblik kurumunun devam ettiğini ancak kaynaklara yansımadığını göstermektedir (Müeyyed 1983: 147; Yusuf II, 2001: 81). Hatta taşra teşkilatında da hâcibliğin varlığına dair bazı kayıtlar bulunmaktadır (Yusuf II 2001: 81). Nitekim Erzen hâkimi Ebû'l-Kasım'ın Siirt'te bulunan Nasrüddevle'yi getirmek amacıyla gönderdiği heyette bulunanlardan biri onun hâcibi idi (Sibt İbnü'l-Cevzî XVIII 2013: 205-209).

1.4. Dîvân Teşkilatı:

İdarî, malî, askerî, adlî vb. ülke yönetimi ile ilgili meselelerin görüşüldüğü ve bunlara dair kararların alındığı birim olan dîvân teşkilâtının varlığı Mervânîlerde de bilinmektedir. İbnü'l-Ezrak'ın (2014: 486, 492) Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Ali el-Mağribî'den sonra dîvâna İbnü'l-Bereke'nin baktığını, 431'de ise (1039-1040) dîvân işlerinin İbn

Hammar'a tevdi edildiğine dair ifadeleri dîvânın varlığını ispatlar niteliktedir. Öte yandan vezir Ebü'l-Kâsım el-İsfahanî ve vakıf nazırı Ebû Muhammed el-Hasan b. Muhammed b. Muhavvir'in buğday dağıtımının vakıf aracılığı ile yapılmasına dair aldığı kararı hükümdarın onayına sunmaları da evkaf dîvânına ve icra ettiği göreve dair delil teşkil etmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 492; İbn Şeddâd III/I 1978: 351-353).

1.4.1. Dîvânü'r-Resâ'il ve'l-İnşâ:

Devletin resmî yazışmalarını ve haberleşmelerini yürüten bu dîvân *Dîvânü'l-İnşâ* veya *Dîvânü'r-Resâ'il* olarak da anılmaktadır. Başında bulunan kişiye de *münşî*, *sahibü'd-dîvânü'l-inşâ* veya *kâtibü'l-inşâ* denilmekteydi. (ed-Dûrî, 1994: 377-381; Yaz, 2019a: 183). Bu dîvânın başındaki. Bu özelliğiyle Mervânîler döneminde de görmekteyiz. Buna göre İbnü'l-Ezrak (2014: 482), Nasrüddevle'nin emirliği ve Ebü'l-Kâsım el-İsfahanî'nin vezirliği esnasında söz konusu dîvânın sahibinin Ebü's-Saîd el-Kebîr el-Kâtib İbn Bahtîşû' el-Hâzin olduğunu söylemektedir. Bu görevi vezir Ebü'l-Kasım el-Mağribî döneminde şair, edip Ebû Nasr Ahmed b. Yusuf el-Menâzî yürütmekte idi (İbnü'l-Ezrak 2014: 486; Yusuf II 2001: 83; Yaz 2019a: 184-185). Bunların yanı sıra Ebü'l-Hasan el-Mürçî, Ebû Ali b. Mavsâlâyâ gibi kâtiblerin de bu dîvânın görevlileri arasında oldukları ifade edilmektedir (Yaz 2019a: 185). Mervânîler döneminde kâtib olarak görev yapan şahsiyetlerden biri de Ebü'l-Ferec ez-Zehrecî'dir. İbnü'l-Karih'in Ebü'l-Ala el-Maarî'ye gönderdiği mektuptan onun 424'te (1032-1033) Nasrüddevle'nin kâtibi olduğunu anlamaktayız (Yusuf II 2001: 83-84; Yaz 2019a: 185).

1.4.2. Dîvânü'l-Cibâyet ve Mali Teşkilat:

Devlet gelirlerinin toplandığı, yıllık malların tahsil edildiği, harcamaların yapıldığı, memur maaşlarının verildiği, askerî birliklerin maaş ve harcamalarının karşılandığı, toplumsal hayata dair harcamaların organize edildiği dîvân idi (Yusuf II 2001: 117; İpşirli 1992: 529-530; Yaz 2019a: 182-183). Bu dîvânın başında *Dîvân Nazırı* (Nazirü'd-dîvân) adında biri bulunmakta idi. Bu bağlamda İbn Bereke'nin dîvân nazırı olduğu vurgulanmaktadır (İbnü'l-Ezrak 2014: 486, 492; Yusuf II 2001: 118; Yaz 2019a: 182-183). Bu dîvânda çalışan ve vergileri toplayanlara âmil adı verildiği gibi bazen idareciler yani valiler için de âmil adının kullanıldığına tesadüf edilebilmektedir (Erkal 1991: 58-60). Öte yandan âmil yerine nâib adının tercih edildiği de kayıtlarda mevcuttur. İbnü'l-Esîr (X 1991: 132) Diyarbakir'deki Mervânî nâiblerinin Hristiyan olduklarını söylemektedir. Âmiller, vergi toplama dışında bina veya çeşitli yapıların inşaat işleri ile de iştigal etmişlerdir. Âmil Ebû Tahir el-Ala b. Kâğîd'in isminin Nasrüddevle'nin inşa ettirdiği bir yapıda emîrin adının yanında yer alması söz konusu durumu ispatlar mahiyettedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 492; Berchem 1910: 25; Yusuf II 2001: 118; Yaz 2019a: 183).

İbnü'l-Ezrak (2014: 482), Meyyâfârikîn Camii'nin 414'teki (1023-1024) inşası için Ebü's-Saîd Bahtîşû' el-Hâzin'in görevlendirildiğini söylemektedir. Öte yandan İbnü'l-Cevzî de 455'te (1063) Amid şehrinde emîr Saîd b. Mervân'ı zehirlemek isteyen Ebü'l-Ferec el-Hâzin adında bir muvazzafın ismini vermektedir (İbnü'l-Cevzî XVI 1992: 84). Abdurrahkib Yusuf (II 2001: 122) söz konusu şahsın Ebü'l-Ferec ez-Zehrecî olabileceğini ileri sürmektedir. Bu bilgiler muvacehesinde merkezî hazinenin başında bulunan kişilerin de hâzin şeklinde adlandırıldıkları anlaşılmaktadır.

Tarım ve hayvancılık, ticaret, sanayi ve vergilerden elde edilen gelirlerden oluşan Mervânî ekonomisinin özellikle Nasrüddevle döneminde zirveye çıktığı görülmektedir

(Yaz 2019a: 217-254). Ticarî hayatta dirhem ve dinar adı verilen paralar kullanılırken kırsal bölgelerde ise mudarebe yani takas ön plana çıkmaktaydı. Emir Ebû Ali Hasan'ın Hamdânî ailesinden Sa'düddeve'nin kızı ile evlenmek amacıyla 200 bin dirhem mehir vermesi ekonomik vaziyet hakkında önemli verilerden biri olarak kabul edilebilir. Öte yandan Amid hâkimi Abdülberr de Mümehhidüddeve ile 300 bin dirhem yıllık haraç karşılığında anlaşması, bilahare Amid'in başına geçen İbn Dimne'nin benzer bir vaatte bulunması ekonomik vaziyetin önemli göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (İbnü'l-Ezrak 2014: 359-360; Yusuf II 2001: 104). Dirhem dışında ticaret, dâhilî ve haricî işlerde dinar da kullanılmaktaydı. Meyyâfârikîn'in içme suyu ihtiyacını karşılamak için su kanalı kazan tacir İbn Cerâ 50 bin dinar harcamıştı. Söz konusu tacire ait 400 bin dinar da Nasrüddevle tarafından müsadere edilmişti (İbnü'l-Ezrak 2014: 499-501; Yusuf II 2001: 104). Nasrüddevle döneminden günümüze ulaşabilen sikkelerin sayısı ise 79'dur. Söz konusu sikkelerin Meyyâfârikîn, Amid, Anbar, Cizre, Ahlat, Düneysir (Kızıltepe), Nisibin (Nusaybin), İsrîd (Siirt), Dara, Erzen, Kefertûsa, Hasaniyye (Zaho) gibi şehirlerde darp edildiğine dair bilgiler, mezkûr kentlerde Mervânîlere ait darphanelerin mevcudiyetinin kanıtı mahiyetindedir (Yaz 2019a: 217, 222-226; Yusuf II 2001: 106).

Son olarak hükümdarların şahsi mülk ve servetlerine bakan hazinelerin varlığına da tesadüf edilebilmektedir. Nitekim Sıbt İbnü'l-Cevzî (XIX 2013: 125) Nasrüddevle Ahmed hakkında vermiş olduğu bilgiler içerisinde el-Ehrâ' adında emîre ait şahsi bir hazineden bahsetmektedir. Söz konusu hazinedeki iş ve muamelatın takibi için görevlilerin istihdam edilmiş olmasına rağmen kaynaklarda burada çalışan görevlilere dair bilgilere tesadüf edilememektedir.

1.4.3. Dîvân-ı Evkâf:

İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından biri olan ve terim olarak *“bir malın mâlikî tarafından dinî, içtimâî ve hayrî bir amaca ebediyen tahsis edilmesi”* şeklinde tanımlanan hayır müessesesi orak bilinen vakıf kurumu Mervânîlerde de mevcut idi. Başlarında “mütevellî” veya “nâzır” adında görevliler bulunmaktaydı (Günay 2012: 475-479). Mervânî emîri Nasrüddevle'nin ihtiyaç sahiplerine günlük 360 cerib buğday dağıtacağına dair nezrini yerine getirmek amacıyla veziri Ebü'l-Kâsım el-İsfahanî ve vakıf nazırı Ebû Muhammed el-Hasan b. Muhammed b. Muhavvir'i görevlendirmesi bu kurumun varlığının delilidir (İbnü'l-Ezrak 2014: 492; İbn Şeddâd III/I 1978: 351-353). Vakfın idareciliğini 435'te (1044) Ebû Mansûr Muhammed b. Şâzân et-Tûsî yapmış ve 449'da (1057) Fahrüddevle İbn Cehîr'in girişimi ile azledilmiştir (İbnü'l-Ezrak, 2014: 504; Yaz, 2019a: 199-200). Dinî yapılar, köprü, sınır güvenliği, şehir surları, araziler, imar faaliyetleri ve gelir kaynakları vakıflar aracılığı ile yapılmaktaydı (İbnü'l-Ezrak 2014: 482, 490, 500; İbn Şeddâd, III/I 1978: 273). Son olarak Hristiyan asıllı İbn Şelîât'nın vakıf müessesinin başına getirilmesi Mervânîler döneminin yönetim anlayışı hakkında önemli ipuçları vermektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 449).

1.5. Askerî Teşkilat:

Mervânîlerde ordunun teçhizatlarına, iaşelerine, donanımlarına, maaşlarına dair işlemlerin yapıldığı ve askere alma işlerinin takip edildiği bir dîvân bulunmaktaydı (Yaz 2019a: 186). Bugünkü savunma bakanlığına benzer bir yapı olan dîvânın başında da el-Ârız, Ârizü'l-ceyş veya İstî'râzü'l-ceyş adı verilen bir görevlinin bulunduğu tespit edilebilmektedir. Nasrüddevle döneminde bu görevi ifa edenlerden biri el-Arîz Ebü'l-Hakîm

b. el-Hadîsî idi. Fahrüddeve İbn Cehîr'in vezir olduğu esnada Arizü'l-ceyş tayin edilen Ebü'l-Hakîm b. el-Hadîsî bir gün bazı hizmetliler ile satranç oynarken tartışarak hadimlerden birinin başını yarmıştı ve bundan dolayı da görevinden azledilmişti (İbnü'l-Ezrak 2014: 493-494; Yusuf II 2001: 125).

Düzenli orduya sahip oldukları anlaşılan Mervânîlerin merkezinde ordu komutanları *Sâhibü'l-asker* olarak adlandırılırdı (İbnü'l-Ezrak 2014: 493-494; Yusuf II 2001: 125). İbnü'l-Ezrak (2014: 505-506), Nasrüddevle'nin öldürülmesinden sonra vezirin, *Sâhibü'l-askeri* emîr Nizâmeddin'e göndererek onu şehre getirdiğini kaydetmektedir. Öte yandan orduya hanedan mensuplarının veya hükümdarın çocuklarının komuta ettiği ve savaş düzeninin de hanedan mensupları tarafından oluşturulduğu görülmektedir (Yaz 2019a: 186). Hanedan mensupları dışında önemli komutanların da savaşlarda görevlendirildiğini görmek mümkündür. Nitekim Tûr 'Abdin'de (404/1013) Ukaylîler ile yapılan savaşta Mervânî ordusunun başında İsa b. Hılât bulunurken, 422'de (1030-1031) Urfa halkının yardım talebi için de Süleyman b. Balâsûn komutasında birlikler sevk edilmiştir (İliya en-Nasîbînî 1975: 205; Sibt İbnü'l-Cevzî XVIII 2013: 377). Savaş esnasında çevrede bulunan şehirlerin yöneticilerinden destek alındığı gibi sınırdaki kentlerin güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak için vakıflar yoluyla çözümler de geliştirilmiştir. Sınır bölgesindeki şehirlerin güvenliğini sağlamak amacıyla vakıflar yoluyla şehirlerin ihtiyaçlarının teminine yönelik tedbirler de alınmıştır (Urfalı Mateos 1987: 53-57; Yusuf II 2001: 126; Yaz 2019a: 187).

Mervânîlerin ordu teşkilatına dair kayıtlar oldukça az olmakla birlikte ordunun yaya (رجالة) ve süvari (خيالة) olmak üzere ikiye gruba ayrıldığı anlaşılmaktadır (İbnü'l-Ezrak 2014: 493; Yusuf II 2001: 126). Bunun yanı sıra ordu içerisinde okçu birliklerin varlığına da rastlanılmaktadır (İbnü'l-Ezrak 2014: 471; Yusuf II 2001: 126). Ordu on, yüz, bin ve on bin şeklinde farklı birliklerden oluşmakta olup, komutanların da *zubbar* veya *zubbatu's-saf* olarak isimlendirildikleri ve komuta kademesinin de *arîf*, *nakîb*, *kaid* ve *emîr* gibi bir sıra takip ettiği kaydedilmektedir (Zeydan II 2004: 228-229; Yusuf II 2001: 126). Orduda kılıç, mızrak, miğfer, zırh, ok, kalkan gibi hafif silahlar ile mancınık ve debbabe gibi ağır kuşatma silahları ile neft gibi yanıcı maddeler de istimal edilmiştir (Yusuf II 2001: 126-127; Yaz 2019a: 188).

Mervânî ordusunun esas unsurlarını başta Kürtler olmak üzere Arap, Türk, Gürcü, Hristiyan Süryani ve Ermeniler oluşturmaktaydı (İbnü'l-Ezrak 2014: 471-472, 493; Yusuf II 2001: 127). 400'de (1009-1010) Şervîn'in Hettâh'ta Mümeahidüddeve'ye suikast düzenlediği esnada Gürcü kuvvetlerinden bahsedilmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 471-472; Yusuf II 2001: 127). Öte yandan sayıları bin atlıyı bulan İbn Hân et-Türkî'nin komuta ettiği Türkmenlerin de Mervânîler ile birlikte hareket ettikleri ve daha sonra Mirdâsîlerin daveti üzerine Haleb'e gittikleri kaydedilmektedir (h. 457/1065) (İbnü'l-Adîm 1996: 167). İbnü'l-Ezrak'ın (2014: 493) *Ârizü'l-ceyş* Ebü'l-Hakîm b. el-Hadîsî'nin Hristiyan olduğuna dair verdiği bilgi askerlerin yanı sıra komutanların da Gayrimüslimlerden seçilebildiğini göstermektedir.

Ordunun sayısına dair net bilgiler bulunmamakla birlikte Mervânî emîri Bâd Musul'a indiğinde maiyetinde 6 bin savaşçı bulunuyordu (Rûzrâverî VII 2000: 211). Nasrüddevle de 422'de (1030-1031) Numeyrîlerin daveti ile Ruhâ'ya yardım amacıyla 10 bin kişilik bir ordu göndermişti (el-Antâkî 1990: 427-428; İbnü'l-Esîr IX 1991: 318). Nasrüddevle Ahmed'in oğlu Süleyman, 423'te (1031-1032) 10 bin kişilik bir ordu ile

bölgedeki Ermeniler üzerine akınlar yapmıştı (İbnü'l-Esîr IX 1991: 326). Son olarak Malazgirt Savaşı esnasında 463'te (1071) 10 bin kişilik Kürt birliğinin Selçuklu ordusuna dâhil olduğuna dair Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin (XIX 2013: 236) verdiği bilgi, Mervânî ordusunun hacmi hakkında ipuçları vermektedir. Bu bilgiler doğrultusunda merkezî birliklerden farklı olarak yardım amacıyla gönderilen orduların sayısının 10 bini bulduğu anlaşılmaktadır. Mervânîlerin hâkim oldukları şehirlerden sadece birinde 10 bin kişilik bir ordunun toplanabiliyor olması diğer şehirler dikkate alındığında artış göstermektedir. Nitekim yukarıda ifade ettiğimiz gibi Meyyâfârikîn, Amid, Anbar, Cizre, Ahlat, Düneysir (Kızıltepe), Nisibin (Nusaybin), İs'ird (Siirt), Dara, Erzen, Kefertûsa, Hasaniyye (Zaho) gibi Mervânîler adına sikke darp edilen şehirlerin Mervânîlerin kontrolünde olduğu göz önüne alındığında Mervânî ordusunun miktarının aşağı yukarı 100 ile 120 bin arasında değişebileceğini söyleyebilmek mümkündür.

1.6. ADALET TEŞKİLATI:

Gündelik hayat içerisinde bireyler arasında vuku bulan anlaşmazlıkların çözülmesine yönelik faaliyetler icra eden kuruma "kaza makamı" adı verilmiştir. Mervânîler döneminde kaza makamının varlığına dair çok sayıda kayıt bulunmakla birlikte mezkûr vazifeyi deruhte eden kadıların görev alanlarının çok yönlü ve geniş olduğu dikkat çekmektedir. Görev ve yetkileri benzer ve iç içe olmasından dolayı kadı, udûl, hisbe, hâtib ve şurta adalet teşkilatı başlığı altında incelenmiştir.

1.6.1. Kadı:

Adalet teşkilatının başı ve ulemadan olan kadının kitap, sünnet, İslâm fıkhi ve dinî bilgilere vakıf olması gerekmektedir (Yaz, 2019a: 195). İlmî birikimin yanı sıra kadı, baliğ, adalet ve fazilet ehli, akil, ehliyetli, liyakatli, vücut bütünlüğüne sahip, iyi ahlak ve karaktere malik ve emin biri olmalıydı (Atar 2001: 69-73). Kadının yanında kararları kaydeden ve hastalık durumunda kadıya vekâlet eden yardımcıları da görev yapmaktaydı (Yaz 2019a: 195). Mervânî kadılarının halifenin kadılarına bağlı oldukları kabul edilmekle beraber bundan bağımsız olarak her şehirde emîr tarafından görevlendirilen kadıların bulunduğu da kaydedilmektedir (Ripper 2000: 513; Yaz 2019a: 195). Muasır diğer devletlerin aksine Mervânîlerde Kadıkudât vazifesi bulunmamaktaydı. Buna mukabil Nâibü'l-kadı ismiyle tanzif edilen bazı şahısların isimleri bizlere ulaşmıştır (Yusuf II 2001: 96, 101).

Kaynaklarda adına tesadüf edilen ilk Mervânî kadısının Ali b. Ahmed en-Nesevî olduğu anlaşılmaktadır. Kadı ataması Cuma günü atamaya dair yazının cami minberinden okunması ile birlikte tamamlanmış oluyordu (İbnü'l-Ezrak 2014: 504). Kadılık vazifesini yürüten Ali b. Ahmed'in 387'de (997-998) ölmesinden sonra yerine Ebü'l-Kâsım Hasan b. Hasan b. Münzir kadı olmuş ve o da 401'de (1011) vefatına kadar bu görevi ifa etmiştir. Ebü'l-Kâsım Hasan'dan sonra da Meyyâfârikîn kadılığını Ali b. Hamid 410 (1020) yılına kadar sürdürebilmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 462, 476, 479, 484). Ali b. Hamid'in kadılığından sonra Ebû Abdullah Hüseyin b. Seleme el-Mâlikî kadı olarak göreve başlamıştır. Önceleri vakıf nazırı olan Ebû Muhammed b. Muhavvir ile birlikte davalara baktığı anlaşılan Ebû Abdullah'ın Nasrüddevle tarafından Amid kadılığı görevine de getirildiği görülmektedir. Bu nedenle kadı Ebû Abdullah, bir ay Meyyâfârikîn'de bir ay da Amid'e giderek görevini icra etmeye çalışmıştır (İbnü'l-Ezrak 2014: 479, 484; Yusuf II 2001: 100; Yaz 2019a: 197-198, 202).

428'deki (1036-1037) vefatına kadar kadılık yapan Ebû Abdullah'ın yerine fıkıh konusunda uzman olan Ebü'l-Mürca Saade b. Hüseyin b. Bekr geçmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 479, 484; Yusuf II 2001: 100; Yaz 2019a: 198). Ebü'l-Mürca, Nasrüddevle'nin hasmı Musul emiri Kırvâş için casusluk yaptığına dair ithamlardan dolayı tutuklanmış ve kapatıldığı burcun kapılarının duvarla örülmesi suretiyle feci bir şekilde ölüme mahkûm edilmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 498; Yusuf II 2001: 100; Yaz 2019a: 198-199). Ebü'l-Mürca'yı fakih aynı zamanda âlim olan ve vakıf idareciliğine de bakan Ebû Mansûr Muhammed b. Şâzân et-Tûsî takip etmiştir (435/1044). Ebû Mansûr 449'da (1057) Fahrüddevle İbn Cehîr'in girişimleri neticesinden görevinden azledilmiştir (İbnü'l-Ezrak, 2014: 504; Yaz, 2019a: 199-200).

Mervânî kadıları hakkında geniş bilgiler vermekten ziyade çalışmanın muhtevasına bağlı kalarak Ebû Mansûr Muhammed'den sonra görev yapan kadıları şu şekilde sıralayabiliriz: Ebü'l-Kasım Ali b. el-Kadı Ebi Ali el-Bağl el-Amidî, Ebü'l-Hasan el-Amidî, Ebû Nasr Hibetullah İbn Cercûr eş-Şâzî el-Maşrikî, İbn Amir, eş-Şeyh Ebû Abdullah b. Zeydan, Ebû Tahir el-Enbârî, Ebû Nasr İbn Cercûr, Kadı Ebû Bekir (İbnü'l-Ezrak 2014: 504, 515, 529-530, 542). Meyyâfârikîn'in son kadısı olan Ebû Bekir, Tutuş'un 476'da (1093) şehre gelişi esnasında Selçuklulara yardım ettiği için mükâfat olarak Kulufuh Köyü ile bazı iktaları almıştır. 490'da (1097) vefat eden Kadı Ebû Bekir'in bekâr olduğu söylenmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 542). Merkezdeki kadıların yanı sıra diğer şehirlerde görev yapan kadılara dair kayıtlar da bulunmaktadır. Bu cümleden Amid'in zengin ve saygın şahsiyetlerinden Ebû Ali el-Hasan b. Ali yani İbnü'l-Bağl ile el-Mâlikî'nin isimleri zikredilebilir (İbnü'l-Ezrak 2014: 492, 493, 504). Nusaybin'de ise vezir Ebü'l-Kâsım el-Mağribî ile görüşen Ebü'l-Yalâ el-Mütekellim kadılık yapmıştır (Yusuf II 2001: 100; Yaz 2019a: 202).

Davaların yanı sıra Mervani kadıları evkâf, sur ve bazı mimarî işlerin bakımlarını da üstlenmişlerdir (Yusuf II 2001: 96). Mervânîler döneminde dinî yapılar, köprüler, sınır güvenliği, şehir surları, araziler, imar faaliyetleri ve gelir kaynakları vakıflar aracılığı ile yürütülmekteydi. Nasrüddevle 408'de (1017) veya öncesinde veziri Ebü'l-Kasım el-İsfahanî ve evkâf müdürü eş-Şeyh Ebû Muhammed al-Hasan b. Muhammed b. el-Muhavvir'e verdiği talimat ile yıllık 360 cerib buğday gelirine sahip el-Atşa köyünü fakirler ve miskinler için vakfettirmiştir. Söz konusu miktarın Meyyâfârikîn Camii önünde yedi yıl boyunca günlük dağıtılmak suretiyle devam ettiği kaydedilmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 477, 478, 490, 498; Yusuf II 2001: 88). Nasrüddevle, Muhaddese Camii (423/1032) ve Meyyâfârikîn hastanesinin onarım ve masrafları (414/1023) için de bazı mülkleri vakfetmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 482, 490; İbn Şeddâd, III/I 1978: 273). Öte yandan Eğil, Cebâbire ve Hısnü'l-Yemânî'nin muhafazasına dair giderlerin karşılanması da yine vakıflar yoluyla karşılanmış ve işlerin takibatını da kadılar vasıtasıyla yürütmüştür (İbnü'l-Ezrak 2014: 500).

Mervaniler dönemindeki vakıflar doğası itibarıyla mevcut ortaçağdaki şekinden bazı yönleri ile farklılıklar göstermektedir. Dini şahsiyetler ve şeyhlere ait vakıflardan ziyade fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine, kale muhafızlarına yani silahlı kuvvetler ve şehir surları gibi savunma unsurlarına, köprü, mescid, ribat gibi dinî yapılara dair vakıflara önem verilmiştir. Din adamları ve şeyhlere yönelik vakıflar ise Mervânîlerden sonra kurulmuştur (Yusuf II 2001: 90). Vakıflar tamamen devletin kontrolünde idi. Nitekim 425'te (1034) veya buna yakın bir zamanda Re'sû'l-ayn veya daha başka yerlerden

kanallar ile başkente su getirildiğinde söz konusu masrafların hepsinin vakıf gelirlerinden karşılandığı ifade edilmektedir (Yusuf II 2001: 91). Son olarak Hristiyan asıllı İbn Şelîta'nın vakıf müessesesinin başına getirilmesi ve bu vazifeyi uzun süre icra etmesi Mervânîlerin demokratik ve hoşgörü temayülleri hakkında ipuçları vermektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 449; Yusuf II 2001: 92).

Bizans sınırında bulunan Mervânîler, konumlarından dolayı zaman zaman saldırılara maruz kalmakta ve bundan dolayı Meyyâfârikîn ve çevresindeki yapıların birçoğu zarar görmekteydi. Nitekim Mervânîlerin kuruluş aşamasında Meyyâfârikîn'e gelen Bâd'ın kardeşi Ebû'l-Fevâris b. Dûstek saldırılardan etkilenen Meyyâfârikîn surlarını onarmıştır. Müteakiben Emir Ali, Mümehidüddeve, Nasrüddevle ve Nizameddin'in de benzer bazı faaliyetlerde bulundukları kaydedilmektedir. Öte yandan tahkim çalışmalarının Amid surlarında da yapıldığı görülmektedir. Surların onarımı ve bakım işlerinin evkaf nazırları yani müdürleri ve bazen de kadılar tarafından yürütüldüğü ifade edilmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 498-499; Yusuf II 2001: 92). Nitekim bu fonksiyonlarından dolayı inşa edilen sur veya yapılarda emîrin adının yanında aynı zamanda kadının adı da yer alıyordu (Berchem 1910: 26). Mervânî Emîri Nizamüddin döneminde 468'de (1075-1076) kadılık ile surların bakım ve onarım görevi aynı kişide bulunuyordu (İbnü'l-Ezrak 2014: 515). Mervânîler hâkim oldukları şehirlerin savunma tedbirleri için büyük gayret göstermiş ve bu amaçla kadı ve vakıfları kullanarak söz konusu harcamalara yönelik farklı kaynaklar oluşturmuşlardır.

1.6.2. Udûl:

Udûl ya da Kâtibü'l-Adl, kadıya iş, borç ve emlak kayıtlarını tutmakta yardımcı olan güvenilirliği ile bilinen kişilere verilen isimdir. Resmi şahit veya bilirkişi olarak da bilinen bu vazife Mervânîlerin muasırı diğer devletlerde de bulunmaktaydı. Sözleşme veya işlem yapan kişiler kendilerine ait özel yerleri olan udûllara müracaat etmekteydiler (Yusuf II 2001: 101). İbnü'l-Ezrak (2014: 472-473, 500), udûl vazifesini ifa eden Ebû'l-Hasan Ahmed b. Vasîf el-Bezzâz ve İbnü's-Şihâb adından iki tacir ve varsıl şahıstan bahsetmektedir. Sûku'l-Kumâş yani Kumaşçılar Çarşısı'nın ileri gelenlerinden biri olan İbn Vasîf, Nasrüddevle'nin Meyyâfârikîn kuşatmasında şehrin reisliğini yapmaktaydı. Nitekim Nasrüddevle ile yapmış olduğu müzakerelerden sonra kenti teslim etmiş ve ardından Nasrüddevle tarafından Siirt yakınlarında bulunan Tanze şehrine vali olarak gönderilmişti (İbnü'l-Ezrak 2014: 472-474). Büyük bir tüccar olan İbnü'l-Şihâb Diyar-ı Bekr bölgesindeki üç kalenin savunma masraflarını üstlenmiş ve bir udûl olarak kadıya eşlik etmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 500). Adalet teşkilatının önemli unsurlarından biri olan udûllerin kadıya yardımcı olarak görev yapan emin ve zengin kişilerden oluştuğu anlaşılmakla beraber, söz konusu şahısların meslek gruplarından oluşları sorunların çözümlerine yönelik önemli bir ayrıntıyı da sunmaktadır.

1.6.3. Hisbe:

Genel ahlak ve kamu faaliyetlerinin denetlenmesi ihtiyacından tevellüt eden hisbe teşkilâtı şehirlerdeki belediye işlerini yerine getiren bir kurum olarak temayüz etmiştir. Toplumsal düzen ve halkın menfaatlerine yönelik çalışmalar yapan bu kurumun başında bulunanlara "muhtesib" adı verilmektedir (Kallek 1998: 133-143; Zeydan 2004: 313-314). Corci Zeydan'ın (2004: 313-314) yorumuna göre kaza gibi dinî bir görev olan bu kurumun Mervânî devlet teşkilatı içerisinde mevcut olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır. Çarşı ve pazarlarda meslek ve zanaat erbabları bulunmakla birlikte söz

konusu bu meslekî sınıfların başında bulunan kişilere şeyh adı verilmekteydi. Bu cümleden Amid'de Emîr Ebû Ali'ye suikast düzenleyen Abdülberr meslekî bir birim olan Sûku't-Ta'am'ın da şeyhi idi (İbnü'l-Ezrak 2014: 460). Meyyâfârikîn kadısı Ebû Bekir b. Sadaka'nın Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Safy'i muhtesib ataması Mervânîlerde ihtisab teşkilatının varlığına ve bu kurumun başında bulunan kişinin de kadı tarafından tayin edildiğine delil teşkil etmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 534; Yusuf II 2001: 86). Her meslek locasının başında şeyh veya reis olarak isimlendirilen kişiler bulunmaktaydı. Meyyâfârikîn'de "sûku'l-kubbe", "sûku'l-bez" ve "sûku'l-attarin" adında üç pazardan bahsedilmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 456, 472, 499, 518; Sıbt İbnü'l-Cevzî XIX 2013: 349). Mervânî veziri tabib Ebû Sâlim'in de Sûku'l-'Attârîn'de bir 'attar olduğu burada kendisine ait bir dükkânının (hanût) olduğu kaydedilmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 518).

1.6.4. Hâtib (Hitâbe):

Emîrlerin dünyevi iktidarlarını meşrulaştırmak veya suğûr bölgelerindeki halkın Bizans ile mücadelesini canlı tutmak amacıyla hutbelere müracaat ettikleri bilinen bir gerçektir. Bu cümleden Mervânîler döneminde Meyyâfârikîn ve çevresinde hutbelere önem verilmiş olup bu konuda bazı şahıslar hitabetleri ile ün kazanmıştır. Halep Hamdânî emîri Seyfûddeve el-Hamdânî döneminde Halep'te hâtiblik yapan Abdurrahim İbn Nubâte yani İbn Nubâte de Meyyâfârikîn'e gelerek aynı görevi burada Mervânî hâkimiyetinde 374'teki (984) ölümüne kadar sürdürmüştür. Meyyâfârikîn hâtibliğinin bir asırdan fazla bu ailenin elinde bulunduğu kaydedilmektedir (Yusuf II 2001: 103; Yaz 2019a: 210). 418'de (1028) Meyyâfârikîn hâtibi Ebû Tâhir Muhammed b. el-Hatîb Abdurrahim b. Muhammed b. İsmail b. Nubâte el-Farikî idi. Onu takiben Ebû Tâhir'in torunu olan Ebû'l-Kâsım Yahya b. Tâhir bu vazifeyi 440'a (1049) ya da sonrasına kadar ifa etmiştir. Meyyâfârikîn Camii'ndeki hâtibliğini 490'da (1097) kadılık görevini deruhte edene kadar elli yıl sürdürdü (İbnü'l-Ezrak 2014: 543). Bunların yanı sıra Ebû Ali el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan es-Savî ve İbn Akil (Ukayl) de Mervânî merkezinde hâtiblik yapmış önemli şahsiyetler arasında gösterilmektedirler (Yaz 2019a: 210–211).

1.6.5. Şurta Teşkilatı:

Askerî teşkilat ile bağlantısı olmamakla beraber şehirlerin güvenliğini sağlamaya yönelik kurumsal yapılardan biri de Şurta Kurumu idi. Hisbe gibi kaza yani adli teşkilat ile ilgili konulardan biri olarak görüldüğü için bu başlık altında ele almayı tercih ettik. Bu teşkilatının ana görevi kadıların verdiği hükümleri uygulamak ve suç oluşumuna engel olacak tedbirler almak idi (Zeydan 2004: 315). Bu teşkilatın başında bulunanlara sâhibü's-şurta veya emîrü's-şurta adı verilmekteydi (Yılmaz 2010: 242–244). İbnü'l-Ezrak'ın Mümehhidüddeve'nin hâcibi Mem'in yakın adamlarından biri olan İbn Fîlûs'u sâhibü's-şurta olarak tanzif ettiğine dair kaydı bu teşkilatın Mervânîlerdeki durumunu açıklığa kavuşturmaktadır (İbnü'l-Ezrak 2014: 466; Sıbt İbnü'l-Cevzî XVIII 2013: 205). Son olarak İbnü'l-Adîm'in kaydı, Mervânî emîri Nasrûddeve döneminde de bu kurumun mevcut olduğunu kanıtlamaktadır (İbnü'l-Adîm t.y.: 1130).

2. Taşra Teşkilatı:

2.1. Vali:

Mervânî Devleti'nin merkezî olarak Erzen, Meyyâfârikîn ve Nasriyye şehirleri ön plana çıkarken mezkûr şehirlere ek olarak Amid, Cezîretu İbn Ömer, İs'ird, Hisn-ı Keyfâ, Nisîbîn, Ruhâ, Harran, Hilât, Bedlîs, Anber, Süveydâ, Hettâh, Dârâ, Düneysîr, Kefertûsâ,

Tanze, Tell-Fâfân, Hîlar, Kîf Unzur, Ekil, Hısnü'l-Yemâniye, Cebâbire, Haseniye gibi önemli şehirler bulunmaktaydı (Yaz 2019a: 100–116). Başkentte emîr bulunurken diğer şehirlerin yönetimi ise valiler aracılığı ile yürütülmekteydi. Söz konusu emîrin taşradaki temsilcisi olan valiler aile veya hanedan ailesine mensup kişiler ile güçlü şahsiyetlerden olabilmekteydiler. Mervân'ın çocuklarının kendilerine ait bir grubun ya da topluluğun başında olduklarına dair İbnü'l-Ezrak'ın (2014: 453) kaydı, aile bireylerinin bağımsız olduklarını göstermekle birlikte bir tehdit durumunda müşterek hareket ettiklerine işaret etmektedir.

Hanedan mensuplarının vali tayin edildiklerine dair ilk tespit Ebû Ali'ye karşı tertip edilen suikasttan hemen sonra Şervîn'in Cizre valiliğinde bulunan Mümeħhidüdevle Ebû Mansûr Saîd'i getirtmesi hadisesinde görülmektedir (İliya en-Nasîbînî 1975: 200-201; Amedroz 1903: 123-154; Hillenbrand 1991: 626; Zettersteen 1997: 781; Tokuş 2015: 179). Bu kayıtlarda Ebû Mansûr Saîd'in Cizre'de vali olduğu anlaşılmaktadır. Mümeħhidüdevle'ye tertip edilen suikasttan sonra Şervîn'in, İs'ird ve Tanze valisi olan emîrin kardeşi Nasrüddevle'yi tevkif etmek için bir ordu sevk etmesi söz konusu şehirlerin idarî durumunu da açıklığa kavuşturmaktadır (İbnü'l-Ezrak 2014: 468-469; Yaz 2020: 542). Benzer bir şekilde 431 (1039-1040) yılı olaylarını anlatan İbnü'l-Ezrak (2014: 486, 492), Amid'in Nasrüddevle'nin oğlu Ebü'l-Hasan tarafından yönetildiğini söylemektedir. Nitekim Nasrüddevle Ahmed'in oğlu Ebü'l-Hasan Amid'in, diğer oğlu Süleyman ise Cizre şehrinin valisi idi (İbnü'l-Esîr IX 1991: 50). 1046'da Ahlât'a uğrayan Nasr-ı Hüsrev de Müslümanlar ile Ermeniler arasında hudut şehri olan Ahlât'ın idaresinin Mervânîlerde olduğunu yazmaktadır. Seyyah devamında Nasrüddevle Ahmed'in çok sayıda erkek evlada sahip olduğunu ve şehirlerin idaresine de çocuklarını tayin ettiğini söylemektedir (Nasr-ı Hüsrev 1993: 50).

Hanedan mensupları dışındaki vali atamalarına bakıldığında bu şekilde ilk görevlendirmenin Ebû Ali Hasan tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Nitekim Ebû Ali Hasan, hâcibi Mem ya da Muhammed'i Meyyâfârikîn'de Burcu'l-Melik'e vali atamıştır (İbnü'l-Ezrak 2014: 454). Ebû Ali'ye 387'de (997) suikast tertip eden kişilerden biri olan Amid'in ileri gelenlerinden Sûku't-Ta'am'ın şeyhi Abdülberr de Amid'de bir süre vali olarak görev yapmıştır (İbnü'l-Ezrak 2014: 461). Bilahare Mümeħhidüdevle'nin hacibi Şervîn ile yazışan Abdülberr 200 bin dinar mukabilinde Amid valiliğini sürdürmeye muvaffak olmuştur. Müteakiben Abdülberr'i katleden Ebû Tâhir Yusuf b. Dimne de Amid'i kontrol altına alarak Şervîn ile anlaştıktan sonra vergi vermek suretiyle şehrin valiliğini üstlenmiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 463).

Ebû Ali'den sonra kardeşi Mümeħhidüdevle, haremine girebilecek kadar kendisine olan hâcibi Şervîn'e el-Hettâh yani Lice'nin idaresini vermiştir (İbnü'l-Ezrak 2014: 467; Baluken 2012: 59-72). Mümeħhidüdevle'ye düzenlenen suikasttan sonra Nasrüddevle Ahmed Meyyâfârikîn'e ulaştığında şehri kendisine teslim eden İbn Vasîf'i Tanze, Tell-Fâfân ve Cizre valiliklerine tayin etmiştir. Ancak Nasrüddevle Ahmed, Mümeħhidüdevle'nin katillerini cezalandırmaya başlayınca endişelenen İbn Vasîf de valiliği bırakarak Bağdat'a firar etmek zorunda kalmıştır (İbnü'l-Ezrak 2014: 474). Nasrüddevle'nin Mervânî tahtına oturmasını sağlayan ve daha sonra Mervânî veziri olan Ebü'l-Kâsım da Erzen valisi olarak görev yapmaktaydı (İbnü'l-Ezrak 2014: 468-469). Nasrüddevle Ahmed, 416'da (1025-1026) Ruhâ ve Harrân hakimi Numeyrî emîrlerinden Utayr'ın daveti üzerine Amid'deki naibi Ebü'l-Hâris Zenek b. Evân'ı Ruhâ üzerine

göndermiş ve şehri ele geçirmişti (İbnü'l-Ezrak 2014: 484; Tufantoz 2006: 425-426); Ebu'l-Ferec 1997: 157; Tokuş 2016: 153). Bu kayıtlar ile Mervânîlerin şehirlerin idaresi için hanedan mensupları dışında valiler tayin ettiklerini görebilmek mümkündür.

Taşrada görev yapan valilerin veya idarecilerin hâkim oldukları bölgelerdeki hutbe ve sikkelerde emirin adına yer vermeleri gerekiyordu. Öte yandan anlaşma yapmak yolu ile Mervânîlere bağlılığını bildiren valiler ise Abdülberr ve İbn Dimne örneklerinde olduğu gibi yıllık muayyen bir miktar da vergi vermekle mükellef idiler (İliya en-Nasîbînî 1975: 201; İbnü'l-Ezrak 2014: 474). Mervânîlerin yıkılmasından sonra Selçuklu birliklerinin Meyyâfârikîn'e gelişi gecikince şair ve edip İbn Esed, talebelerini ve halktan topladığı gönüllü birlikler ile bir süre şehri savunmaya çalışmıştır (İbnü'l-Ezrak 2014: 529). Bu hadisede görüldüğü üzere yönetimde zaaf olduğuna dair bir emare ortaya çıktığında şehrin sorunlarını çözmeye ve güvenliğini sağlamaya yönelik içeriden bir hareket ortaya çıkabilmekteydi. Zira yöneticilerin temel görevleri halkın huzuru, refahı ve güvenliğini sağlamaya yönelik tedbirler almak suretiyle sosyal-iktisadi ve dini hayatın rutin akışının devam ettirilmesi prensiplerine bağlı olmak idi.

2.2. Dîvân:

Merkez teşkilatına benzer olarak taşra teşkilâtında da dîvânın bulunduğu dair kayıtlara tesadüf edebilmektedir. Buna göre Amid valisi Abdülberr'in her gün "kadılar, şuhûd, erbâb-ı dîvân ve şehrin ileri gelenleri" ile bir araya geldiği ifade edilmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 463). İbnü'l-Ezrak'ın bu ifadesi taşrada dîvânın yanı sıra dîvânda çalışan kişilerin veya daha başka dîvânların bulunduğunu, bunların da valinin direktifleri doğrultusunda hareket ettiğini söylemek olasıdır. Bunun yanı sıra 431 (1039-1040) yılı olaylarını anlatan İbnü'l-Ezrak (2014: 486, 492), Amid'in Nasrüddevle'nin oğlu Ebü'l-Hasan tarafından yönetildiğini, dîvânın da İbn Hammâr'ın uhdesine verildiğini söylemektedir. Cibâyet Dîvânı olarak bilinen bu dîvânda çalışanlara amil veya nâib adı verilmekteydi. İbnü'l-Esîr (X 1991: 132), Diyâr-ı Bekr bölgesinde görev yapan amillerin Hristiyan asıllı olduklarını söylemektedir. Söz konusu amillerin bina ve benzeri yapı işlerini de deruhte ettikleri görülmektedir (Berchem 1910: 26, 29, 32, 35). Dîvân ile birlikte taşrada bulunan teşkilâtlardan biri de hazine idi. Öyle ki, Meyyâfârikîn dışındaki şehirlerde de hazinelerin varlığına dair kayıtlara tesadüf edilebilmekteydi. İbn Dimne'nin Abdülberr'i öldürdükten sonra Amid halkının gönlünü almak için hazinenin kapılarını açarak halka mal dağıtması ve Ebü'l-Kâsım'ın Nasruddevle Ebû Nasr Ahmed'i Erzen'e getirdiğinde ona destek olmak için hazineyi halka açması taşrada hazinenin varlığına dair önemli tespitler olarak karşımıza çıkmaktadır (İbnü'l-Ezrak 2014: 464, 470).

2.3. Kadı:

Adalet teşkilatının taşradaki temsilcisi olan kâdı daha önce ifade edildiği gibi davaların yanı sıra vakıflar ve surların bakımı ile sorumlu idi. Kadılıkudâtlık olmadığı için taşraya atanan kâdıların nâibü'l-kâdı olarak isimlendirildikleri anlaşılmaktadır. Amid valisi Abdülberr halkın sorunlarını çözmeye yönelik faaliyetler icra ederken her gün kadılar, şuhûd, erbâb-ı dîvân ve şehrin ileri gelenleri ile bir araya gelirdi (İbnü'l-Ezrak 2014: 463). Bunun yanı sıra 431'de (1039-1040) Nasrüddevle'nin oğlu Ebü'l-Hasan'ın Amid'de şehir ve halka dair yetkiyi kadı Ebû Ali'ye bırakması taşradaki kadıların sorumluluklarını göstermektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 486, 492). Bu bilgiler taşra teşkilâtında valiler ile birlikte kadı ve şuhûd adı verilen ileri gelenler veya şahitler ile dîvân mensuplarının da bulunduğunu kanıtlamaktadır. Bazen kadıların aynı anda iki şehirde görevlendirildiklerine

da rastlanılmaktaydı. Bu cümleden yukarı da ifade ettiğimiz üzere Nasrüddevle Ahmed, Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Seleme el-Mâlikî'yi hem Meyyâfârikîn hem de Amid kadılığına tayin etmiştir. Kadının bir ay Meyyâfârikîn'de bir ay da Amid'de kaldığı ve bu sırada kendisine udûllerin de eşlik ettiği söylenmektedir (İbnü'l-Ezrak 2014: 479, 484). Kadı Meyyâfârikîn'den Amid'de hareket ettiğinde yolda kendisini Amid udûlleri karşılıyor ve kadiya eşlik eden Meyyâfârikîn udûlleri de şehirlerine dönüyorlardı (İbnü'l-Ezrak 2014: 484). 429'da (1037-1038) el-Mâlikî vefat edince her iki şehrin kadılığı ayrılmış ve Amid kadılığına Ebû Ali Hasan b. Ali b. Bağl yani İbnü'l-Bağl tayin edilmiştir. Surların bakımı, vakıflar ve şehirlerin güvenlik işlerinin de kadılar ve önemli ileri gelen tacirler vasıtasıyla yürütüldüğü daha önce kadılar hakkında verilen bilgilerde izah edilmişti (İbnü'l-Ezrak 2014: 478-479, 491-492, 500)

2.4. Reis:

“Başkan, lider, yönetici, âmir” manalarına gelen reis, siyasî, sosyal, malî, dinî, edebî pek çok alanda yaygın bir anlama sahiptir. Sivil yönetimin temsilcisi olarak vilayetlerde siyâsî, idarî, dinî ve iktisadî konularda yetki sahibi oldukları ve çarşı ve pazarların kontrolünü sağladıkları kaydedilmektedir (Sümer 2007: 543-544; Keleş 2022: 32-33). Mervânîlerin taşra teşkilatı içerisinde reis adını taşıyan muvazzaflara da rastlanılmaktadır. İbnü'l-Ezrak (2014: 472-473, 500), udûl olduğunu kaydettiği Ebû'l-Hasan Ahmed b. Vasîf el-Bezzâz'ın reis olarak Sûku'l-Kumâş'ın ileri gelenlerinden biri olduğunu söyleyip Meyyâfârikîn'in Nasrüddevle'ye teslim edilmesindeki rolüne dikkat çekmektedir.

Sonuç:

Meyyâfârikîn ve Amid'de kurularak Fırat ve Dicle nehrilerinin çevrelediği alanı oluşturan el-Cezîre bölgesinin büyük bir kısmı ile Van Gölü havzasına kadar sınırlarını genişleterek bağımsız bir devlet görünümüne kavuşan Mervânîlerin idarî teşkilatını merkez ve taşra olmak üzere iki başlık altında ele almak mümkündür. Fâtımîler ve Abbâsîler gibi muasır devletlerin teşkilatının tesiri altında bulunan Mervânîlerin merkez teşkilatının başında hakim, emîr ve melik adını taşıyan yöneticiler bulunmaktaydı. Sikke, kitabe ve daha başka tarihi kayıtlarda da tesadüf edilen bu isimler dönemin diğer devletlerinin yöneticileri tarafından da kullanılmaktaydı. Bu yönüyle hakim geleneksel yönetim tarzının etkisi altında bağımsız devlet kuran Mervânîler, siyasî hakimiyetlerine dinî meşruiyet kazandırmak için sikke ve hutbelerde Abbâsî halifeleri ve Büveyhî emîrlerinin adlarına yer vererek zamanın mevcut geleneğini sürdürmüşlerdir. Bu bağlılığın bir sonucu olarak emîrlik makamına oturan kişiye tabi oldukları devletlerin yöneticileri tarafından hilat, menşûr, tevkî, unvan, lakap vb. hediyeler takdim edilmekteydi.

Emîrin yanında devlet işlerinin yürümesi için yardımcı olarak vezir ve hâcib gibi görevlilerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. İlk dönemlerde emîr ile birlikte adına sık sık rastlanan hâcibin, Ebû Nasr Ahmed dönemi ile birlikte yerini vezire bıraktığı görülmektedir. Her ne kadar ilk vezirin Bâd b. Dûstek tarafından tayin edildiği kaydedilse bile vezirlik makamının hâcibin gölgesinde kaldığı ve Ebû Nasr Ahmed dönemine kadar da pek etkin bir şekilde varlık gösteremediğini söylemek mümkündür. Erzen valisi Ebû'l-Kâsım el-İsfahanî'nin vezirlik makamına gelmesinden sonra hacib adının kaynaklarda artık yer bulamadığı müşahade edilmektedir. Şüphesiz Fâtımî, Ukaylî ve Abbâsîler gibi

devletlerin hizmetinde bulunan vezirlerin Mervânîlerin hizmetine girmesi ile birlikte Mervânî devlet teşkilatının belirgin bir şekilde değişime uğradığını söylemek mümkündür.

Devlet işlerinin yürütülmesi görevini üstlenen vezir, divan teşkilatının başında yer aldığı gibi denetim işlerinden tam anlamıyla mesul idi. Yazışmaların yapıldığı Dîvânü'r-Resâ'il ve'l-İnşâ, mali işlerin takibini yapan Dîvânü'l-Cibâyet, Divân-ı Evkâf gibi bakanlık düzeyindeki dîvânlar da devletin işleyişini kolaylaştırmaktaydı. Söz konusu dîvânların yanı sıra askerî faaliyetlerin düzenlenmesi ve ordunun ihtiyaçlarını sağlayan dîvânlar da işler bir şekilde bulunmaktaydı. Merkez teşkilatının bir parçası olan adalet kurumunun cüzleri ise kadı, udûl, hisbe, hâtib ve şurta gibi görevler idi.

Taşra teşkilatına bakıldığında şehirlerin idaresinde hanedana mensup valiler ile daha başka unsurlardan oluşan yöneticiler bulunmaktaydı. Şüphesiz valiler ile birlikte taşrada dîvân, dîvân üyeleri, kadı, reis gibi görevlilerin varlığı dikkat çekmektedir. Sonuç olarak merkez ve taşra olmak üzere iki başlık şeklinde ele aldığımız Mervânî Devleti'nin idarî yapısı muasır devletlerin idarî teşkilatının yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz idarî açıdan bakıldığında gayrimüslimlerin vezir ve vakıf gibi idarî görevlere getirilmesi Mervânîleri diğer devletlerden ayıran temel hususlardan biri olmuştur.

KAYNAKLAR:

- Amedroz, H. F (1903). "The Marwanid Dynasty at Mayyafariqin in the Tenth and Eleventh Centuries A. D.", The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 22, London, s. 123-154.
- Atar, F (2001). "Kadı", DİA, c. 24, İstanbul, s. 69-73.
- Ayaz, F. Y (2013). "Vezir", DİA, c. 43, İstanbul, s. 79-82.
- Baluken, Y (2012). "Mervânîler Devrinde Lîce", Düünden Bugüne Lîce Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Mardin, s. 59-72.
- Berchem, M. V (1910). Amida, Heidelberg.
- Beysanoğlu, Ş. (2003). Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi Başlangıçtan Akkoyunlular'a Kadar, Ankara.
- Ebu'l-Ferec, (1997). Tarihu Muhtasariddüvvel, thk. Halil el-Mansûr, Beyrut 1997.
- ed-Dûrî, A (1994). "Divan", DİA, c. 9, İstanbul, s. 377-381.
- ed-Dûrî, A (1995). "Emîr", DİA, c.XI, İstanbul, s. 121-123.
- el-Antâkî, (1990). Tarihu'l-Antâkî, thk. Abdüsselam Tedmürî, Trablus.
- el-Mü'eyyed fî'd-dîn Hibetullah eş-Şîrâzî, (1983). Müzekkerâtu Dâ'iyi'd-Du'âtî'd-Devleti'l-Fâtîmiyye, thk. Arif Tâmir, Beyrut 1983.
- Erkal, M (1991). "Âmil", DİA, c. 3, İstanbul, s. 58-60.
- Ertekin, M. Z (2012). "Mervaniler Devrinde Meyyafarîkin", Uluslararası Silvan Sempozyumu Kitabı, Mardin, s. 103-125.
- Günay, H. M (2012). "Vakıf", DİA, c. 42, İstanbul, s. 475-479.
- Heidemann, S (1997-1998). "A New Ruler of the Marwanid Emirate in 401/1010-and Further Considerations on the Legitimizing Power of Regicide", Aram, 9-10, s. 599-617.
- Hillenbrand, C (1991). "Marwanids", EI, (New Edition), c. VI, Leiden, s. 626.
- İbn Şeddâd, (1978). el-Â'lâkü'l-Hatîre fî Zikri Ümerâ'i'ş-Şâm ve'l-Cezîre, c. III/I, thk. Yahya Abbâre, Dimaşk.
- İbnü'l-Adîm, (1996). Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb, thk. Halîl el-Mansûr, Beyrut.
- İbnü'l-Adîm, (t.y.). Buğyetü't-taleb fî Târîhi Haleb, c. III, thk. Süheyl Zekkar, Dârü'l-Fîkr, Beyrut.

- İbnü'l-Cevzî, (1992). el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem, c. XVI, thk. Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut.
- İbnü'l-Esîr, (1991). İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr El Kamil fi't-Tarih Tercümesi, c. IX-X, çev. Abdülkerim Özeydin, İstanbul.
- İbnü'l-Ezrak, (2014). Târîhu Meyyâfârikîn, thk. Kerim Faruk el-Hûlî-Yusuf Baluken, İstanbul.
- İliya en-Nasîbînî, (1975). Tarihu İliya Bar Sinâyâ, çev. Yusuf Habbî, Bağdat.
- İpşirli, M (1992). "Câbî", DİA, c. 6, İstanbul s. 529-530.
- Kallek, C (1998). "Hisbe", DİA, c. 18, İstanbul, s. 133-143.
- Keleş, N (2022). Ortaçağ İslâm Dünyasında Asayiş, Sakarya.
- Mutçalı, S (1995). Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul.
- Nasr-ı Hüsrev, (1993). Sefernâme, Arapça çev. Yahya el-Haşşâb, Kahire.
- Ripper, T (2000). Diyarbekir Merwanileri İslami Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı, çev. Bahar Şahin Fırat, İstanbul.
- Rûzrâverî, (2000). Zeylû Tecâribi'l-Ümem, c. VII, thk. Ebü'l-Kâsım el-İmâmî, Tahran.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, (2013). Mirâtü'z-Zamân fî Tevârihi'l-Â'yân, c. XVIII-XIX, thk. Muhammed Enes el-Hasan-Kamil Muhammed el-Harrât, Beyrut.
- Sümer, F (2007). "Reis", DİA, c. 34, İstanbul, s. 543-544.
- Tanerî, A (1996). "Hâcib", DİA, c. XIV, İstanbul, s. 508-511.
- Tokuş, Ö (2015). "Mervânîler (990-1085)", Kürtler (Tarih, Toplum, Din), (ed.: Adnan Demircan-Mehmet Akbaş), İstanbul, s. 171-197.
- Tokuş, Ö (2016). "Urfa ve Çevresinde Bir Arap Emirliği "Numeyrîler" (990-11. Yüzyılın Sonlarına Kadar)", İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu, I, Ankara, s. s. 143-162.
- Tufantoz, A (2005). Ortaçağ'da Diyarbekir Mervanoğulları/990-1085, Ankara.
- Tufantoz, A (2006). "Nasrüddevle", DİA, c. 32, İstanbul, s. 425-426.
- Urfalı Mateos, (1987). Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara.
- Yaz, A (2019a). Mervânî Hükümdarı Nasrüddevle Ahmed, Ankara.
- Yaz, A (2019b). Mervânî Vezirleri, Ankara.
- Yaz, A (2020). "Mervânî Hükümdarı Mümehhidüdevle Ebu Mansûr Said", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, c. II, sy. 3 (28), s. 536-558.
- Yaz, A (2021). "Mervânîlerin Son Hükümdarı Nasırüddevle Ebü'l-Muzaffer Mansûr", BUSBED, Yıl: 13, Sayı: 27, Haziran 2021, s. 106-125.
- Yılmaz, M (2010). "Şurta", DİA, c. 39, İstanbul, s. 242-244.
- Yusuf, A (2001). ed-Devletü'd-Dûstekıyye fî Kürdistanî'l-Vustâ (el-Kısmü'l-Hadârî), c. II, Erbil, s. 73-75.
- Zettersteen, K. V (1997). "Mervânîler", IA, c. V/II, Eskişehir, s. 781.
- Zeydan, C (2004). İslâm Uygarlıkları Tarihi, c. I, çev. Nejdî Gök, İstanbul 2004.

perawez:

¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî Ebî Nasr'ın lakabını Nusretüddevle olarak da vermektedir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, XVIII 2013: 213).

- ² İbn AŞeddâd (III/I 1978: 351), Halife Kadir ve Fahrülmülk b. Büveyh'in Ebû'l-Ferec Muhammed b. Muhammed b. Mezyed adlı hacibinin yedi parçadan oluşan bir hilat ve Diyâr-ı Bekr'in menşûru ile birlikte Meyyâfârikîn'e geldiğini söylemektedir.
- ³ Ebû Ali el-Hasan b. Mervân'ın (veya Hüseyin), Ebû Mansur Saîd'den başka Ebû Nasr Ahmed ve adını bilemediğimiz başka bir erkek kardeşinin olduğu da söylenmektedir (Sıbt İbnü'l-Cevzî XVIII 2013: 13).
- ⁴ Nasrüddevle'nin kendisinden sonra veliaht olarak oğlu el-Cezîre hakimi Ebû Harb Süleyman'ı tayin ettiği ancak Süleyman'ın 447'de (1055-1056) yılında ölmesinden sonra yerine Nizameddin'in geçtiği kaydedilmektedir (İbnü'l-Esîr IX 1991: 460-461).
- ⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî (XVIII 2013: 98) bu şahsın adını Hamû şeklinde vermektedir.

Administrative Structure of the Marwanids

Abstract:

The Marwanids are a Kurdish-origin state that made the cities of Amid and Mayyafâriqîn their center and dominated the settlements adjacent to these cities between the years 983-1085. They were called *al-Dawlat al-Düstakiyya* after their ancestor Bâd or Bâz al-Düstak or called *al-Marwân* or *al-Marwânids* after Bâd's brother-in-law Marwân b. Kek (or Kisra). Initially earning a living as a shepherd in the villages of Ma'den and Kormas in the north of Siirt, Bâd later took advantage of the weakening of the Buwayhids and expanded his territory as far as Mosul. After Bâd's death, he was succeeded by his sister's son Abu Ali Hasan b. Marwan. When Abu Ali Hasan, who served as emir for seven years, was assassinated in Amid, his brother Abu Mansûr Saîd took over the emirate. After marrying the daughter of a Hamdânid emir and settling in the Hamdânid palace in Mayyafâriqîn, Mumahhiduddawla Abu Saîd al-Mansûr developed friendly relations with the Fatimids and Byzantium and carried out reconstruction and fortification activities in Amid and Mayyafâriqîn. When Abû Mansur Said was killed in Hettah as a result of the assassination of Hacib Shervin, his borther Abû Nasr Ahmed b. Marwan ascend the throne. The most glorious period of the Marwanids was the reign of Abu Nasr Ahmad Nasruddawla, and Abu Nasr Ahmad reigned for about fifty years between 1010-1061. In addition to his political and military activities, Abu Nasr Ahmad was renowned for his architectural, scholarly, and literary works and his efforts in charity. He constructed buildings such as bazaars, bathhouses, palaces, and bridges and built irrigation canals to supply Mayyafâriqîn's water needs. He left bait in nature for wild animals that suffered great hardship in the harsh winter conditions and established foundations to keep up with his charitable works. During the reign of Nizamuddin (1061-1072), who succeeded Abu Nasr, the Marwanids weakened as a result of the increasing Seljuk attacks. Nevertheless, they supported the battle of Manzikert with an army of around 10 thousand. During the reign of the Great Seljuk ruler Malik Shah, the Seljuks began to assign commanders or governors of Turkish origin to the cities they conquered. This behavior soon caused the Marwanids to be regarded as a threat by the Seljuks. Thus, in 1083, Seljuk forces sent an army to Amid under the command of Ibn Jahir, who had previously served as vizier to the Marwanids. In response, the Marwanid emir Mansur

traveled to Isfahan to meet with Malik Shah. However, owing to the misleading actions of the Marwanid vizier Abu Sâlim during this meeting, Marwanid lands were seized by the Seljuks.

The Marwanids had a dual administrative and political organization structure: central and provincial. At the head of the central organization were the emir and his assistants such as hajib and vizier. It is claimed that the first known vizier of the Marwanids was Abu al-Mutarraf. No vizier was appointed during the reigns of Abu Ali Hasan and his brother Abu Mansur Said, who became emir after Bâd. Instead, it is understood that hajîbs, who acted like viziers, were in charge. During the reigns of Abu Ali Hasan and Abu Mansûr Saïd, Hâjib Mem (or Muhammad) and his son Shervîn had significant authority in the administration of the state. During the emirate of Abu Nasr Ahmad, the name of vizier was mentioned again. Abu Nasr Ahmad appointed Abu al-Qâsim al-Isfahanî, who had helped him to the throne, as vizier. In the following period, prominent figures such as Ibn Jahîr and Abu al-Qâsim Husayn b. Alî al-Maghribî, who served as viziers to states such as the Fatimids, Abbâsids, and Uqaylids, also served as viziers to the Marwanids. The viziers also chaired the diwans where critical problems of the state were negotiated. There were also diwans such as Insha, Jeyş (Arz), İstifa, and Ishraf under the Grand Diwan. The most important of these was Diwanû'r-Resâ'il and İnşâ, where the official correspondence of the state was carried out by clerks. On the other hand, the Diwanû'l-cibâyê, which was established to collect taxes, was headed by a Diwan Minister. There were also treasuries in the center and provinces under this diwan. The diwan to which the military organization was attached was Ariz al-Jaysh and was headed by officials called Ariz or Ariz al-Jaysh. The most important member of the Marwanid organization of justice was the qadi, and the qadi was assisted by officials such as the guardian of waqf, udul, hisbe, khatib, and shurta. The qadi did not only judge cases, but also carried out duties such as the responsibility of waqfs, the fortification of city walls, and the organization of charitable works. When we consider the provincial organization of the Marwanids, the governors were in charge of the administration of the cities and they were accompanied by an advisory council consisting of the qadi, the shuhud, the connoisseurs of diwan, and the dignitaries of the city.

Keywords: *Marwanids, Central Organization, Provincial Organization, Emir, Diwan, Qadi, Vizier, Hajib*

Avahiya Îdarî ya Merwaniyan

Kurte:

Merwanî dewleteke bi eslê xwe kurd in ku bajarên Amîd û Meyafêriqîn ji xwe re kirine navenda xwe û di navbera salên 983-1085-an de li cîranên van bajaran serdest bûne. Ji wan re El-Dewlet el-Dustakiye li gor bav û kalê xwe Bad an Bâz al-Dustak an jî bi navê kurê xuşka Bad Merwan b. Kek (an Kîsra). Bad di destpêkê de li gundên Ma'den û Kormasê yên li bakurê Sêrtê debara xwe bi şivantiyê dikir, paşê ji lawazbûna Buweyhiyan sûd werdigirt û warê xwe heta Mûsilê berfireh kir. Piştî mirina Bad, kurê xwişka wî Ebû Elî Hesên b. marwan Dema ku Ebû Elî Hesên ê ku heft salan emîrtî kir, li Amîdê hat kuştin, birayê wî Ebû Mensûr Seîd dest danî ser mîrnişîniyê. Mumejhiddudawla Ebû Seîd El-Mensûr piştî ku bi keça emîrekî Hemdaniyan re dizewice û di qesra Hemdaniyan de li

Meyaferiqînê bi cih dibe, bi Fatimiyan û Bîzansê re têkiliyên dostane çêdike û li Amîd û Meyaferiqînê xebatên jinûveavakirin û kelehkirinê pêk tîne. Dema Ebû Mensûr Seîd li Hettayê di encama kuştina Hecîb Şervîn de hat kuştin, birayê wî Ebû Nasr Ehmed b. Merwan rabe ser text. Serdema herî birûmet a Merwaniyan serdema Ebû Nesr Ehmed Nesruddawle ye û Ebû Nesr Ehmed jî di navbera salên 1010-1061an de nêzî pênçê salan desthilatdarî kiriye. Ebû Nesr Ehmed ji bilî xebatên xwe yê siyasî û leşkerî, bi xebatên xwe yê mîmarî, zanistî û edebî û xebatên xwe yê di warê xêrxwaziyê de navdar bû. Wî avahiyên wek bazar, hemam, qesr û piran çêdikirin û ji bo hewcedariya avê ya Meyaferiqîn peyda dike kanalên avdanê çêkirin. Wî ba di xwezayê de ji bo heywanên kovî ku zivistana dijiwar bi zehmetiyên mezin di bingehên sazîrî de bi karên xwe yê xêrxwaziyê re hişt. Di serdema Nîzamuddîn (1061-1072) de ku li şûna Ebû Nasr bû, ji ber zêdebûna êrîşên Selçûqîyan Merwanî qels bûn. Lê dîsa jî wan bi 10 hezar leşker piştgirî da şerê Manzîkertê. Di serdema Mîrê Selçûqîyan yê Mezin Malik Şah de, Selçûqîyan li bajarên ku bi dest xistine de dest bi tayînkirina fermanî an jî waliyên bi eslê xwe Tirk kirin. Ev tevger di demeke kurt de bû sedem ku Merwanî ji aliyê Selçûqîyan ve weke metirsîdar bîr dîtin. Bi vî awayî di sala 1083an de hêzên Selçûqîyan artêşek di bin femandariya Îbn Cahir de ku berê wezîrtiya Merwaniyan kiribû, şandin Amîdê. Li ser vê yekê emîrê Merwaniyan Mensûr ji bo ku bi Malik Şah re hevdişînê pêk bîne çû Îsfahanê. Lê ji ber kiryarên xapînok ên wezîrê Merwanî Ebû Selîm di vê hevdişînê de, axa Merwaniyan ji aliyê Selçûqîyan ve hat desteserkirin.

Merwaniyan xwediyê sazûmaneke dualî ya îdarî û siyasî bûn: navendî û parêzgehî. Di serê rêxistina navendî de emîr û alîkarên wî yê wek hecîb û wezîr hebûn. Tê îdiakirin ku yekemîn wezîrê Merwaniyan yê naskirî Ebû El Muterraf e. Di serdema Ebû Elî Hesên û birayê wî Ebû Mensûr Seîd de ku piştî Badê bû mîr, wezîr nehat tayînkirin. Di şûna wê de, tê fahmkirin ku hacîbên ku weke wezîran tevdigerin, berpirs in. Di dema Ebû Elî Hesên û Ebû Mensûr Seîd de, Hecîb Mem (yan Mihemed) û kurê wî Şervîn di rêvebirina dewletê de xwediyê desthilatdariyeke girîng bûn. Di dema mîrnişîniya Ebû Nesr Ehmed de navê wezîr dîsa dihat gotin. Ebû Nasr Ehmed Ebû el-Qasim el-Îsfahanî, yê ku alîkariya wî kiribû, wek wezîr destnîşan kir. Di serdema paşerojê de kesayetên navdar ên wekî Ibn Cehîr û Ebûl-Qasim Huseyn b. Elî Mexrîbî ku li dewletên wekî Fatimiyan, Ebbasiyan û Uqeyliyan wezîrtî kiriye, ji Merwaniyan re jî wezîrtiyê kiriye. Diwanên ku li ser pirsgerêkên krîtîk ên dewletê dihatin gotûbêj kirin jî, wezîr serokatiya diwanan kirin. Di bin Diwana Mezin de diwanên wek Înşa, Ceyş (Arz), Îstifa û Îşref jî hebûn. Ji vana ya herî girîng Diwanûr-Resâil û Înşayê bû, ku li vir nameyên fermî yê dewletê ji aliyê memûran ve dihat kirin. Ji aliyê din ve Diwanû'l-cibayet ku ji bo komkirina bacê hatibû avakirin, bi serokatiya wezîrekî diwanê dihat kirin. Di bin vê diwanê de li navend û parêzgehan jî xezîne hebûn. Diwana ku rêxistina leşkerî pê ve girêdayî bû Arîz el-Ceyş bû û berpirsên bi navê Arîz an jî Arîz el-Ceyş serokatiya wê dikirin. Endamê herî girîng ê rêxistina edaletê ya Merwaniyan qadî bû û ji qadî re peywirdarên wekî welî, udul, hisbe, xetîb û şurta dihatin alîkar. Qadî ne tenê dadweriya dozan dikir, di heman demê de erkên wek berpirsiyariya weqfan, qalkirina sûrên bajaran û birêxistinkirina karên xêrxwaziyê jî dikir. Dema ku em rêxistina parêzgeha Merwaniyan li ber çavan digrin, parêzgar di rêveberiya bajaran de bûn û bi wan re meclîsa şêwirmendiyê pêk dihat.

Peyvên Sereke: Merwanî, Rêxistina Navendî, Rêxistina Parêzgehê, Emîr, Diwan, Qazî, Wezîr, Hacîb